

ALEXANDRU GAFTON

ÎN TRE LINGVISTICA DIACRONICĂ ȘI ȘTIINȚELE BIO-SOCIALE

Prof. univ.dr. Petre Gheorghe Bârlea
Universitatea „Ovidius” Constanța
Universitatea „Valahia” Tîrgoviște
gbarlea@yahoo.fr

Absolvent al Facultății de Filologie din Iași, domnul Alexandru Gafton este actualmente profesor al acestei Facultăți. Prin formația și activitatea, precum și prin faptul de a fi elevul și continuatorul recunoscut al Profesorului Vasile Arvinte, el are privilegiul și responsabilitatea de a se încadra într-o tradiție începătoare cu Alexandru Lambrior și Alexandru Philippide, continuând cu Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, Vasile Arvinte, și care ajunge la câțiva elevi ai celui din urmă: Constantin Frâncu, Dragoș Moldovanu, Ion-Horia Bîrleanu, Mircea Ciubotaru, Ioan Oprea. Aplecarea sa naturală către studiul evolutiv al realității l-a determinat să se specializeze în lingvistica diacronică, aceasta fiind perspectiva ce caracterizează ramura centrală a Școlii lingvistice de la Iași.

Chiar astfel, probabil că depășirea lingvisticii este dominantă cea mai evidentă și mai profund caracteristică pentru modul său de a privi, înțelege și reflecta lucrurile și procesele realității de care este interesat. De aceea, Alexandru Gafton este autorul unor studii și cercetări aplicate în care sursele multor argumente și proiecțiile multor concluzii adesea depășesc limitele lingvisticii și prezintă implicații de ordin teoretic – lucruri pentru care este apreciat de către istoricii limbii și filologii români, dar și de către

mulți romaniști europeni, fiind citat atât de către colegii experimentați, cât și de cei în curs de formare.

Primul său volum, *Hipercorectitudinea*, este o cercetare aplicată prin mijlocirea a două fenomene fonetice importante în cadrul proceselor formative și în dezvoltarea limbii române (velarizarea și palatalizarea labialelor). Caracterizată de către ponderatul său profesor, ca fiind „mai mult gândită decât iscusită”, lucrarea caută să evidențieze un aspect relevant al modalității în care funcționează limba, încercând să găsească răspunsuri la cele trei întrebări fundamentale „ce?”, „cum” și „de ce”. Baza ei este adâncă, epuizând sursele, materialul folosit este bogat și reprezentativ, interpretările și posibilele răspunsuri întemeindu-se pe buna stăpânire teoretică a chestiunii și pe o remarcabilă capacitate de a cuprinde în gândire și de a examina chestiuni complexe, situate sau dezvoltate la intersecția a numeroși factori de influență. Minuțiozitatea cu care epuizează posibilitățile temei, secătuiind-o de sugestii, precum și tendința de a extrage concluzii dincolo de domeniul lingvisticii, constituie două trăsături caracteristice majore ale felului în care înțelege Alexandru Gafton să facă cercetare, dar care nu sunt străine Școlii lingvistice de la Iași, în general, cu deosebire lui Alexandru Philippide și Gheorghe Ivănescu, mai puțin în cazul sobrului Vasile Arvinte.

Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea este componenta preponderent lingvistică a tezei de doctorat, elaborată sub îndrumarea aceluiași Vasile Arvinte. Mulți lingviști consideră – aprobator sau nu – că lucrarea depășește tiparele uzuale pentru un studiu lingvistic, atât în ceea ce privește metoda aplicată cât și sub aspectul tendinței pregnante de a trece dincolo de descriere, intrând în explicarea istorică a fenomenelor. Apărută acum 15 ani, această lucrare cuprinde multe dintre temele și ideile lingvistice pe care autorul le va dezvolta ulterior, în legătură cu: a) importanța considerării actului de traducere – atunci când aceasta este proveniența textului românesc –, în cadrul unor analize lingvistice; b)

modalitățile în care se constituie aspectul literar al unei limbi; c) interacțiunile, de la nivel „atomic”, ale elementelor limbii. Respectivele teme sunt deja limpezi și coerent formulate, chiar dacă se află în starea pe care o numim *in nuce*. Fie că îi place sau nu, din acest punct de vedere Alexandru Gafton trebuie să accepte ceea ce Eugen Coșeriu avea obiecțiul să spună uneori, și anume că – dacă vin – ideile bune apar pînă pe la 40 de ani, ceea ce se petrece apoi fiind un necesar proces de rafinare, de amplificare și de lămurire a acestora, abia astfel putînd ele ajunge la desăvîrșire.

Anii de lucru, alături de profesorul Vasile Arvinte și de reputatul istoric și filolog Ioan Caproșu, la ediția integrală a *Bibliei de la 1688* au fost ani de rodnică ucenicie, care au format un filolog și un cercetător care a deprins necesitatea multiplelor verificări, a controlului riguros al metodei, a aplicării instrumentelor precise, în general a științei austere.

La capătul lor apare și *Codicele Bratul*, componenta preponderent filologică a tezei sale de doctor în filologie, cea pe care academicianul N.A. Ursu și profesorul Vasile D. Țâra au numit-o „excellentă”, și pentru care profesorul Constantin Frâncu folosea ca superlativ absolut termenul „teribilă”. Este rezultat al unei severe cercetări filologice, o ediție erudită cuprinzînd mai multe texte, fiind rezultatul unor comparații ale textelor românești cu cele slavon, grecesc și latin, totul însoțit de un complex aparat de comentarii.

A urmat o cercetare aplicată din perspectivă mai ales traductologică, dar fără abandonarea cenzurii exercitate de către instrumentul lingvisticii. Volumul *După Luther* este considerat de către Dragoș Moldovanu a fi o „lucrare profund originală”, „un studiu de psihologie a traducerii” și un „exercițiu exegetic avînd valoare în sine”, iar academicianul N.A. Ursu îl apreciază pentru „fînețea observațiilor și rigoarea filologică și lingvistică a analizei faptelor aduse în discuție”, socotindu-l a fi „prima cercetare de amploare, cu caracter teoretic și aplicativ asupra unor chestiuni de istoria limbii române și ale culturii române”.

La rîndul său, profesorul Constantin Frîncu prevedea în *Prefață* că scrierea va deveni „de referință în literatura de specialitate”, iar profesorii Ioan Oprea și Ioan Milică au recenzat-o elogios (în modul reținut al Școlii ieșene). După Luther dezvoltă și aplică unele idei din *Hipercorectitudinea* și din *Evoluția*, dar deja amplificate și aprofundate ca urmare a unor cercetări minuțioase și a reflecției asupra unui material bogat, excerptat din mai multe versiuni românești și străine ale *Bibliei*. Analizele din perspectivele traductologică, lingvistică, teologică și chiar filozofică ajung să se constituie într-o rețea densificată de felurite procese de ordin dialectic, pentru că autorul dovedește apetențele celui pasionat de filozofie și înclinat spre filozofare.

Ediția *Paliei de la Orăștie*, întocmită alături de aceeași profesori Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, și studiul aferent, din perspectivă traductologică, exersează mijloace de analiză și procesare deja aflate în stăpînirea autorului. Ne-ar fi greu să spunem fără ezitare că unele dintre ideile și metodele folosite din plin de către Alexandru Gafton, în lucrările sale, îi aparțin pe de-a întregul. După știința noastră, însă, cel puțin în lingvistica românească, unele dintre ideile de valoare care apar în lucrările sale și metoda analitică predilectă pe care o folosește în analiza textului biblic, lipseau, cel puțin sub aspectul modalității și intensității în și la care acesta le aplică; de asemenea, căile pe care se concluzionează pe baza răspunsurilor pe care acele idei și metode le generează în urma proceselor analitice la care participă.

Ultimul volum, *De la traducere la norma literară*, este o sinteză îmbogățită a continuării cercetărilor de traductologie, a analizelor asupra mai multor traduceri ale *Bibliei*, precum și a acumulării unor cunoștințe de exegeză asupra textului biblic. El rezultă, deopotrivă, în urma consultării cu unii romaniști de la Universitatea din Zürich, unde, timp de șase luni, în calitate de profesor invitat, Alexandru Gafton a predat istoria limbii române și traductologie biblică.

Cum se observă, toate cele mai sus menționate au necesitat un complex de solicitări, acea bază de eforturi care, de regulă, are capacitatea de a contribui substanțial la formarea unui veritabil specialist în domeniul lingvisticii. Pe de o parte, componenta strict filologică, lucrul cu textul sub semnul respectului maxim față de acesta, de cealaltă, componenta strict lingvistică, în care se cercetează, analizează și înțelege textul din perspectivă lingvistică. Între ele, studiul lucrărilor de specialitate și, desigur, al multor altor scrieri, care conferă substanță, suplete și erudiția necesară unei astfel de cercetări. La capătul lor se generează terenul fertil pentru celelalte tipuri de analize, care mereu trebuie verificate din unghiul propriilor discipline, și strunite de limitele permise de realitatea lingvistică.

Fie că este vorba despre scrieri precum cele de mai sus, fie că este vorba despre studii centrate asupra unor aspecte particulare (*Relația dintre sursele traducerilor biblice și concepția de la baza acestora; Biblia de la 1688. Aspecte ale traducerii; Reflectarea tensiunii cultural / cultural în procesul de declarare a surselor textului biblic. Cazul vechilor traduceri românești; La traduction en tant que lettre et la glosse en tant qu'esprit; O nouă traducere a Bibliei în limba română. Reflecții pe marginea notelor; Discursul traducătorilor în principalele versiuni românești contemporane ale Bibliei; Polemica științifică la G. Ivănescu; Reflecții asupra principiilor de transcriere a vechilor texte românești; Celălalt; Social dynamics and the linguistic norm; Donc; Uzul, valorile și dispariția unor termeni: fătărie, a fătări, fătărnice, a fătărnici, fătărnice; Valorile conceptului biblic 'chemare' în vechile traduceri românești; Avatarii evolutive ale conceptului 'a educa' în textele vechi românești; Caracterul neîntrerupt al influențelor maghiare asupra românei; Consecințele profunde ale contactelor lingvistice; Principiul diacronic în edificarea normei literare; Considerații asupra teoriei bazei de articulație etc.), peste tot există un consistent filon îmbogățitor care dă*

componentei lingvistice temeuri din afara acesteia. De altfel, multe dintre analizele lingvistice pe care le aflăm în aceste scrieri prezintă admirabile profunzimi speculative (cu teme spune câteodată profesorul Ioan Caproșu despre Alexandru Gafton că „are mintea cu cea mai speculativă gândire pe care am cunoscut-o”). De fiecare dată, însă, afirmațiile se desfășoară pe calea unei incontestabile cantități de dialectivă aplicată, cercetarea înaintînd sau deschizînd posibilități teoretice argumentare, decurgînd din raționamente de bună calitate. Articolele și studiile lui Alexandru Gafton constituie momente de gândire apte să genereze salturi sau să impulsioneze în anumite direcții ori să stîrneasce idei. Este locul în care se observă cel mai bine tendința de aprofundare și de amplificare, ca și cum s-ar construi un edificiu a cărui creștere trebuie corelată cu amplitudinea și profunzimea bazei sale. Aceasta vine atît dintr-un fel de instinct filozofic, cît și din discernămînt metodologic, Alexandru Gafton avînd o fire darwiniană și o gândire lamarckiană.

Cine îl cunoaște pe Alexandru Gafton – care nu este omul echilibrului – știe bine că profesorul este copleșit de cercetător, educatorul de la suprafață fiind un cugetător moralist și un singuratic. Cu toate acestea, este greu să nu se remarce un mic paradox în felul în care se poartă cu apropiații și cu doctoranzii săi. Fie că o face dintr-un instinct de Școală, fie că îi stă în fire – căci Alexandru Gafton este un om generos și rezonabil (mai mult cu alții decît cu sine) –, el a avut mereu grijă de colaboratorii săi (nu doar de cei ținînd strict de propriul său domeniu), de elevii săi (căci deja are elevi), îndrumîndu-i, sfătuiindu-i și ajutîndu-i, sădindu-le înțelegerea și prețuirea dimensiunii diacronice, una dintre propozițiile recurente în discursul său fiind: „Fără înțelegerea dimensiunii diacronice nu este posibilă cunoașterea reală”. În același fel s-a aplecat și asupra doctoranzilor săi – cel puțin a unora –, care au reușit să producă teze de bună calitate, unele deja intrate în circuitul curent. Deși nu se consideră manager sau administrator, dincolo

de faptul că Alexandru Gafton deține capacitatea de a înțelege structurile funcționale care pun în mișcare lucruri, oameni și procese, el este tipul caracteristic de reprezentant al unei Școli, în general, căci apartenența cuiva la o Școală nu se oprește la a crește ca rezultat al unor eforturi înlănțuite ale unor antecesori, ci devine plenară prin manifestarea eficientă a capacității de a continua efortul acelora, atît în direcția producerii unei opere care să onoreze truda înaintașilor, cît și în cea a educării unor urmași capabili de a se adapta la dinamica evolutivă a realității, dar care să poarte aceeași genă ancestrală.

Probabil că tot de această dimensiune a personalității sale țin două mari realizări la care a trudit cu aceeași generozitate: Conferința Națională „Text și discurs religios” și revista „Diacronia”. Prima dintre acestea este o manifestare științifică românească de mare amploare, ajunsă la cea de-a noua ediție. Cu mijloace puține, cu multă hotărîre și cu implicarea totală a doi apropiați colegi, prieteni și, într-o măsură, elevi ai săi, această conferință a devenit un reper pentru mai mulți filologi, lingviști și teologi din România, preocupați de traducerea textului biblic și de retorica discursului religios. Mai tînără, avînd doar doi ani și patru apariții, revista „Diacronia” este o altă realizare prin care Alexandru Gafton încearcă să creeze un cadru de dezbateră pentru toți cei interesați de cercetarea științifică din perspectivă procesual-evolutivă. Revista are complexitate structural-funcțională, cadrul ei presupunînd un text programatic, studii pe teme variate (lingvistică diacronică, filologie, traductologie, retorică, lingvistica corpusurilor, toponimie, gramatică, eseu literar), toate unite de liantul privirii diacronice. Recenzia de text științific și traducerea unui text de științele naturii, din secolele XIX-XX, completează acest cadru. Răspunzînd propriilor nevoi, dar și celor generale ale cercetătorilor, revista conține o bază de date, unică la noi din cîte știm, atît de bogată pe cît o permite strădania redacției și înțelegerea contribuitorilor. Spun toate acestea deoarece, ca redactor șef al unei reviste care și-a cîștigat prestigiul de-a

lungul anilor, înțeleg că revista „Diacronia” este concepută ca un fel de spațiu de lucru care stimulează reflecția pe anumite coordonate și este capabil să impulsioneze multe întreprinderi științifice și să coaguleze astfel de forțe.

În prezent știu că Alexandru Gafton lucrează alături de academicianul Gheorghe Chivu și împreună cu filologi și lingviști în formare la editarea unui corpus al vechilor texte românești. Este o sarcină plină de dificultăți, dar de mare importanță pentru filologia, lingvistica și cultura română, și sperăm că o vor duce la bun sfârșit.

Toate cele pînă acum spuse consemnează succint merite ale lingvistului și filologului Alexandru Gafton. Totuși, ceea ce îl face să nu poată fi plasat exclusiv în această clasă este o însușire pe care o deține în cel mai înalt grad, care îl caracterizează și determină, ca profesor, ca cercetător și ca om. Spre deosebire de cazul obișnuit, în care cercetătorul dintr-un anumit domeniu are o foarte bună pregătire în acel domeniu, la care se adaugă dimensiunea de intelectual condus de bunul simț firesc, natura și educația domnului Alexandru Gafton îl conduc către o altă paradigmă. Textele pe care le-am menționat mai sus sunt străbătute și însuflețite de o constantă mișcare a cărei consecință este că lingvistica pare un pretext sau o cale de intrare în câmpul cunoașterii realității depline. Cum spuneam mai sus, în cazul lui Alexandru Gafton, nici sursele, nici concluziile nu se află în lingvistică. Raționamentul lingvistic este hrănit de cunoștințele de științele naturii – acumulate de-a lungul a mai bine de două decenii de rîvnică trudă – și este validat de cunoștințele de filozofie – încă mai trudnic obținute –, totul fiind trecut nu doar prin filtrele metodelor cercetării lingvistice, ci și prin cele caracteristice științelor naturii. După cum însuși spune uneori, științele sunt instrumente ale cunoașterii, importanță primordială neavînd simpla cunoaștere a unui fenomen natural, social sau lingvistic, ci măsura în care cunoscînd acel fenomen putem înțelege cum participă el la structurarea și funcționarea

realității fundamentale sau profunde, în ultimă instanță cum este și cum devine aceasta.

Preocuparea pentru filozofia științei și apoi pentru această cunoaștere a realității din spatele realității aparente se reflectă în scrierile sale lingvistice – care se și agregă în baza acestui criteriu –, dar este centrală în scrieri precum: *Esențialitatea diacroniei*, *Organicitatea științei*, *Puterea imaginii*, *dominația conceptului*, *forța cuvîntului*, *Știința și mizele autorității*. Legat – sub aspectul filozofiei științei dar și al multor elemente de concepție generală – de Francis Bacon, David Hume, Immanuel Kant, Thomas Kuhn (îmi dau seama că mai degrabă decît de Karl Popper), Alexandru Gafton se consideră adept al „adevăratului darwinism” – cum îi place să spună pentru a semnifica apartenența la o sinteză lamarckian-darwinistă, care îmbrățișează atît factorul funcțional, cît și pe cel selecționist. În fapt, este un filozof al naturii și al științei, care își folosește cunoștințele de lingvistică pentru a înțelege lumea din perspectiva îmbogățită a mai multor științe unificate în cadrele unei viziuni filozofice. Chiar dacă obișnuiește să spună că, dintre toate atributele bio-sociale ale ființei umane, limbajul îi este cel mai neînțeles.